

УДК 312.4 (44) (091) «179»

ПЕРЕДУМОВИ ПРИЙНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ ПЕРШОЇ КОНСТИТУЦІЇ ФРАНЦІЇ 1791р.

А. Кольбенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна*

Розглянуто роль Декларації прав людини та громадянина 1789 р. у визначенні політико-правових параметрів конституції, серед яких простежуємо провідні філософські, соціальні та правові ідеї мислителів XVII-XVIII ст., насамперед Локка, Монтеск'є та Русо. Виділено положення теорій природного права, суспільного договору і національного суверенітету. Проаналізовано структуру та основні положення конституції 1791 р. Зроблено висновок, що конституція Франції 1791 р. стала першим дієвим кроком у досягненні соціального компромісу в суспільстві, в ній були перелічені основні права і свободи громадян, визначено державний устрій, органи державної влади та їхню компетенцію і т.д.

Ключові слова: Франція, революція, декларація, конституція.

У сучасний складний період розвитку українського державотворення важливою метою є вибір найбільш оптимальної моделі державного управління, який би став чинником стабільного розвитку суспільства і держави. Події, які відбулися в Україні в кінці 2013 – початку 2014 р. засвідчили потребу знаходження соціального компромісу між різними групами населення та владою і населенням в цілому.

Дещо схожою була ситуація у Франції в кінці XVIII ст., коли глибокі протиріччя настільки відділили представників третього стану від духовенства та дворянства, що мирне співіснування між ними стало неможливим [7, с. 16]. Абсолютна більшість населення тогочасної Франції була політично та економічно безправною і повністю залежала від привілейованих станів та від самодержавної королівської влади [1, с. 179].

Після неврожайного 1788 р. їхнє становище ще більше загострилося, що врешті-решт призвело до початку революційних подій [2, с. 18]. 5 травня 1789 р. були скликані Генеральні штати з метою пошуку виходу із важкої економічної та політичної ситуації.

Король і депутати від дворянства та духовенства прагнули обмежити Генеральні штати функціями дорадчого органу, який повинен був лише вирішувати питання щодо фінансового наповнення казни. Депутати третього стану наполягали на розширенні прав Генеральних штатів, домагалися перетворення їхнього на вищий законодавчий орган країни [2, с. 19].

Третій стан, котрий за наповненням дорівнював кількості депутатів від дворянства та духовенства разом взятих, вимагав спільного з іншими станами обговорення та голосування рішень. Однак дворянство і духовенство відмовилося від цієї пропозиції, наполягаючи на збереженні старого порядку голосування, згідно з яким кожен стан володів одним голосом [6, с. 28]. Унаслідок цього третій стан 17 червня 1789 р. проголосив себе Національними, а з 9 липня – Установчими зборами. Депутати третього стану підкреслювали цією назвою свій обов'язок встановлювати новий суспільний лад та виробити його конституційні основи [8, с. 75].

Вже 26 серпня 1789 р. Збори прийняли Декларацію прав людини і громадянина, яка закріпила головні правові принципи для наступної конституції Франції [5, с. 13].

Безпосередня підготовка тексту Декларації зайняла біля півтора місяця. Серед авторів документа були такі видатні діячі французької революції, як Муньє, Торже, Ламет, Мірабо та інші. В остаточному варіанті лише дві статті затвердили в початковій редакції, а до усіх решта під час обговорення були запропоновані численні виправлення і доповнення. Цей документ увібрав у себе не тільки прагнення тогочасного французького суспільства, а й передові політико-правові думки тогочасних європейських мислителів. Теоретичною основою Декларації були вчення європейських просвітителів про природні права людини, яким обов'язково повинен відповідати новий суспільний лад, який йшов на зміну «старому режиму». Вона також увібрала традиції вироблення політико-правових документів про права і свободи індивіда, які склалися в Англії та США. Зокрема, вже в 1688 р. англійський парламент проголосив першу в історії Декларацію прав, перетворену через рік у відомий Біль про права 1689 р. З інших правових актів, які відтворювали ті чи інші ідеї та положення французької Декларації 1789 р, були – Декларація прав штату Віргінія 1776 р., Декларація незалежності США 1776 р., конституція США 1787 р. та ін.

Зазначимо, що французи мали і свій власний політико-правовий досвід, який зосереджувався в окремих рішеннях Генеральних штатів [3, с. 17]. Декларація розпочиналася вступом. Автором цієї частини тексту був депутат Муньє. Тут він виклав провідні філософські, соціальні та правові ідеї мислителів XVII–XVIII ст. і насамперед Локка, Монтеск'є та Руссо. Внесені в Декларацію положення про те, «що незнання, забуття або зневажання прав людини є єдиними причинами суспільних лих і псування урядів» має своєю основою широко розповсюджений серед просвітителів постулат, згідно з яким думки керують світом. Передбачалося, що Декларація, «будучи постійно присутньою перед усіма членами суспільства, безперервно нагадуватиме їм їхні права та обов'язки» [4, с. 360].

Формуючи ст. 1-3 Декларації, Муньє виходив з положень теорії природного права, суспільного договору і національного суверенітету. До прав людини Декларація зараховувала свободу, власність, безпеку і опір насильству. Так, ці положення заклали основу для розбудови французького конституціоналізму, оскільки стосувалися того соціального компромісу, який встановлювався на відповідному етапі розвитку суспільства. Незважаючи на те, що Декларація складалася лише з 17 статей, вона відіграла величезний вплив на подальшу історію Франції та усієї Європи і світу. Вона також була покладена в основу першої французької конституції 1791 р., прийнятої 3 вересня Установчими зборами і представленій перед народом 14 вересня 1791 р. [2, с. 27].

Депутати Установчих зборів, які прийняли цю конституцію, мабуть, ще не були повністю готові втілити усі принципи Декларації у цьому правовому документі. Тому формою державного правління Франції проголосили не республіку, а конституційну монархію.

Конституція складалася з вступної частини і семи розділів, кожний з яких поділявся на глави і відділи глав.

У вступній частині урочисто проголошувалось утвердження конституції на принципах Декларації прав людини і громадянина і відміна феодальних інститутів дворянства, спадкових і станових відзнак феодального порядку, вотчинної юстиції, титулів, звань і переваг та ін. В першому розділі проголошувалися громадянські свободи, про які вже говорилося в Декларації. Крім них, додалися свобода слова, свобода совісті та інші.

Другий розділ визначав форму державного устрою та адміністративний поділ королівства. Зокрема, Франція оголошувалася унітарною державою. Усе королів-

ство було поділене на 83 департаменти, кожний департамент – на дистрикти, а кожен дистрикт – на кантони.

Третій розділ конституції був присвячений характеристиці форми правління і виборчому праву. Проголошувалося, що суверенітет належить нації, він неподільний, невідчужуваний і невід’ємний.

Законодавча влада належала Законодавчим зборам, які склалися з однієї палати і вибиралися на 2 роки. Активне і пасивне виборче право конституція надавала тільки так званим активним громадянам. Право голосу отримували ті французькі громадяни, з 25 років які мали осілість в місті або кантоні не менше одного року, платили прямий податок в розмірі не менше вартості трьох робочих днів і представили розписку про його виплату, громадяни, які не були в прислужуванні, громадяни, внесені у список національної гвардії муніципалітету за місцем проживання і принесли присягу. Пасивні громадяни, які позбавлялися виборчих прав, усувалися від будь-якої законодавчої діяльності. Вибори депутатів були не прямими. На первинних зборах в містах і кантонах обирали виборщиків з розрахунку один виборщик на кожні сто активних громадян. Для виборщиків встановлювався підвищений ценз залежно від кількості населення.

У взаємовідносинах законодавчої і виконавчої влади король мав право відхиляти законопроекти, але не більше двох разів, якщо цей законопроект буде запропонований зборами нового скликання. Тож якщо законопроект буде прийнятий зборами третього скликання, то незалежно від згоди короля він отримував силу закону.

Правосуддя за конституцією проводилося судьями, які обиралися народом. Судді могли бути заміщені тільки за злочини по службі, належним чином встановлені в судовому порядку. Тимчасове відлучення їх допускалося тільки у випадку пред’явлення їм обвинувачення. Судді не могли втручатися в здійснення законодавчої влади, зупиняти застосування законів чи втручатися в коло діяльності виконавчої влади. Для розгляду кримінальних справ утворювався суд присяжних у кількості 12 осіб. Обвинуваченому надавалося право відхиляти присяжних. Виправданий судом присяжних не міг повторно притягуватися до відповідальності з цієї ж справи.

Четвертий розділ містив постанову про збройні сили, в тому числі і національну гвардію. Жодний агент збройних сил не міг проникати всередину житла громадян без наказу поліції або органів правосуддя, або у випадках, не передбачених законом. Якщо весь департамент був охоплений певними хвилюваннями, то король мав право під відповідальність міністрів видавати розпорядження, потрібні для відновлення порядку, одночасно повідомляючи законодавчий корпус або скликаючи його, коли він розпущений.

П’ятий розділ був присвячений державним податкам, котрі обговорювалися і встановлювалися законодавчим корпусом щорічно.

У шостому розділі йшлося про відносини між французькою та іншими націями і урочисто проголошувалося про відмову від завойовницьких війн та використання збройних сил проти свободи іншого народу.

Конституція встановлювала цивільну форму шлюбу і пропонувала законодавчій владі визнати цивільний порядок засвідчення народжень, шлюбів, смерті. У сьомому розділі конституція також закріпила положення, що її норми не розповсюджуються на французькі колонії і володіння в Азії, Африці та Америці.

Так, конституція Франції 1791 р. стала першим дієвим кроком у досягненні соціального компромісу в суспільстві, в ній були перелічені основні права і свободи громадян, визначено державний устрій, органи державної влади та їхню

компетенцію, закріплено положення про збройні сили та захист держави, засади про перегляд конституційних постанов та інші положення.

Однак конституція суттєво відрізнялася від Декларації прав людини і громадянина, замінивши революційну романтику цього маніфесту дбайливо і вміло упорядкованими юридичними статтями, які забезпечували найкращі умови для панування тогочасної буржуазії. Замість проголошеної декларацією рівності громадян у правах, конституція узаконила майнову нерівність, встановлювала також і політичну нерівність між громадянами, надавала заможним верствам населення всю повноту політичних прав і відмовляла в них незаможним.

З цього випливає, що конституція Франції 1791 р., будучи першою в історії цієї держави, об'єктивно стала тільки першим кроком до суспільної згоди, вона була продуктом своєї епохи і враховувала інтереси саме тих суспільних груп, які були рушійною силою тогочасної Франції. За своєю структурою, юридичною технікою та логікою викладання матеріалу вона належить до кращих зразків правових документів тодішньої Європи.

Список використаної літератури

1. *Арзаканян М. Ц.* История Франции / М. Ц. Арзаканян, А. В. Ревякин, П. Ю. Уваров. – М., 2003.
2. *Всемирная история.* – М., 1959. – Т.6.
3. *Даниленко В. Н.* Декларация прав и реальность / В. Н. Даниленко. – М., 1989.
4. *Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / За ред. В. Д. Гончаренка.* – К., 2002.
5. *История Франции : в 3 т.* – М., 1973. – Т. 2.
6. *История Франции.* – СПб., 2008.
7. *Манфред А. З.* Великая французская революция. / А. З. Манфред. – М., 1983.
8. *Рекунов В. Г.* Очерки по истории Великой Французской революции. / В. Г. Рекунов. – Л. : ЛГУ, 1989.

*Стаття: надійшла до редакції 11.04.2015
прийнята до друку 01.07.2015*

PRECONDITIONS OF ACCEPTANCE, THE CONTENTS OF AND THE VALUE OF THE FIRST FRENCH CONSTITUTION 1791.

A Kolbenko

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str., 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The article is devoted preconditions adoption and content analysis of the first French Constitution of 1791.

It was also considered the role of the Declaration of Human and Peoples Rights 1789 in determining the political and legal parameters of the Constitution, among which are the leading philosophical, social and legal ideas of thinkers XVII-XVIII centuries, especially Locke, Montesquieu and Rousseau.

Was found the role of a prominent figure of the French Revolution Mounier, who came from the theory of natural law, the social contract and national suvernitet. In Declaration to the human rights he determined: liberty, property, security and resistance to violence. This made it

possible to lay the foundation for the development of French constitutionalism as they related to the social compromise that included at the appropriate stage of social development.

The paper also analyzes the structure and main provisions of the constitution of 1791 - the first constitution of France. The form of government in France was proclaimed a constitutional monarchy. The Constitution consists of Introduction and seven chapters, each of which is divided into chapters and sections of chapters.

It also made an analysis of the structure of the government, its individual organs. It is concluded that the constitution of France in 1791 was the first step in achieving effective social compromise in society, it was listed basic rights and freedoms defined polity, public authorities and their competence, etc.

The Constitution was significantly different from the Declaration of the Human Rights, replacing revolutionary romanticism of this manifesto carefully and skillfully ordered legal articles that provided the best conditions for contemporary bourgeois rule.

Keywords: France, revolution, declaration, constitution.